

РЕЦЕНЗИЯ

ВЪРХУ ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ПЕРУНИКА КОСЕВА КЪРШАКОВА-КАМЕНОВА – ДОКТОРАНТ ЗАДОЧНО ОБУЧЕНИЕ ВЪВ ФАКУЛТЕТА ПО ПЕДАГОГИКА, КАТЕДРА „ДИДАКТИКА”, СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХИДСКИ” – НА ТЕМА «СТИМУЛИРАНЕ НА ГРАЖДАНСКОТО САМОСЪЗНАНИЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ЧРЕЗ ПРИЛОЖЕНИЕ НА СИНЕРГЕТИЧЕСКИЯ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО ПО ФИЛОСОФСКИ ДИСЦИПЛИНИ» ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН «ДОКТОР» ПО НАУЧНАТА СПЕЦИАЛНОСТ «ТЕОРИЯ НА ВЪЗПИТАНИЕТО И ДИДАКТИКА» (СОФИЯ, 2019) ОТ ПРОФ. Д. П. Н. ЛЮБЕН НИКОЛОВ ДЕСЕВ

Авторът на представения за рецензиране дисертационен труд е магистър по педагогика (2000), магистър по английска филология (2012), с квалификация по мениджмънт (2000) и с около 16 г. трудов стаж, от които 2 г. *консултант* в Министерството на труда и социалната политика, дирекция „Европейски фондове, международни програми и проекти” (2005–2007), 2 г. *младши експерт* в Изпълнителна агенция за насърчаване на малките и средните предприятия (2007–2009) и 12 г. *преподавател по английски език* (2003–2005 и 2009–2019). На последното си работно място в училище Перуника КЪРШАКОВА-КАМЕНОВА, натрупала вече относително богат педагогически опит, осъществява научното проучване, което е в основата на настоящата дисертация.

Сега, когато недоверието към държавни институции и политици у нас е достигнало критична точка, когато българите не се чувстват сигурни при условията на небивала по размери и жестокост престъпност, а страната ни се тресе от корупция по висши и по долни етажи и е на едно от първите места в света, ако не и на първо, по демографски срив и сме първенци по бедност в ЕС с най-широко отворена ножица между богати и бедни, темата за „стимулиране на гражданското самосъзнание...” е повече от актуална. Само граждани българи с будна съвест, социално активни, движени от истински родолюбиви чувства и обединени в здраво гражданско общество, ще са в състояние да изведат Отечеството от незавидното положение, в което се намира. И

доколкото сензитивен период за формирането на гражданина е юношеството или в по-широки граници „тийнейджърството”, когато е „второто раждане на човека”, по терминологията на Жан-Жак Русо, то съвсем правилно е да се насочим преди всичко към учащите във въпросната възраст и гражданското им възпитание. Тъкмо това прави и авторът на дисертацията, която сега е предмет на обсъждане.

Трудът е достатъчно голям по обем – 168 страници. В поместения в края на работата списък на литературни източници и интернет ресурси, озаглавен „Библиография”, фигурират общо 78 заглавия, като преобладаващото мнозинство са на български език, три – на руски и останалите – на английски език. Докторантката е добре ориентирана в литературата във връзка с темата на дисертацията. Проявява открито и подчертано предпочитание към синергетичния подход, пристъпвайки към изследването си.

В структурно отношение работата е правилно изграден. Състои се от увод, две големи глави и заключение. Първа глава, условно може да се нарече теоретична, е озаглавена „Проблемът за гражданското самосъзнание и компетентност в съвременното образование по философия” и е разделена на три части; втората глава, както показва името ѝ, е посветена на „Емпирично изследване на стимулирането на гражданското самосъзнание в обучението чрез приложение на синергетичния подход” и е диференцирана (раздробена) на пет части.

Текстът е илюстриран, онагледен с множество фигури (33 на брой), повечето от които са в същност диаграми, и малък брой таблици (3). В приложенията към края подобаващо място е отредено на ползваните при изследването 4 анкетни карти - 2 за ученици и 2 за учители и директори – и на двуезичната българо-английска миниенциклопедия по гражданско образование (ГО) за 11–12 клас.

Още с първото изречение в увода е формулирана целта на изследването, а именно: при отчитане интересите и „нагласите” на учениците да се изработи подходящ педагогически инструментариум за превръщане на ГО в привлекателна и присъща на образователния процес учебна дисциплина. На същата страница – 8 – са представени хипотезата, предметът и обектът на педагогическото изследване, включващ, както се разбира от текста по-нататък (с. 97.), 429 ученици в горен курс на възраст 16–18 г. от различни български професионални гимназии и средни училища (СУ). От столичното 32-ро СУ „Св. Климент Охридски” и Техническото училище „Електронни системи”

(ТУЕС) към ТУ в София са общо 74 ученици и от други градове – Монтана, Свиленград, Враца, Троян, Гълъбово, Радомир – са общо 355 юноши. За всеки град, с изключение единствено на Радомир, е отбелязано и училището, от което са респондентите. Относителният дял на обхванатите в анкетното проучване момичета и момчета е приблизително еднакъв – съответно 49% и 51%. Във връзка с обекта на изследване следва да добавим, че в проучването са участвали също 61 учители и 2 директори, чиито становища и оценки авторът ползва като експертни (директорите са от ТУЕС към ТУ в София и от столичното 10-то СУ „Теодор Траянов”).

За получаване на необходимата информация при емпиричното проучване е ползван изключително методът анонимна анкета, включваща закрити (в преобладаващата си част) и открити въпроси. Статистическата обработка на резултатите от проучването се изчерпва с изчисляването на проценти, които впоследствие се интерпретират чрез словесно-теоретичен и графичен анализ.

Дисертантката е проучила и отлично познава новата училищна или „учебна” документация, включително учебен план и Държавните образователни стандарти за учебници, учебни помагала, учебно съдържание по отделните предмети, въведени с новия закон за българското образование от края на 2015 г., влязъл в сила от 2016 г. Съгласно тази документация, гражданските компетентности на учениците се формират и развиват от I до XII клас главно чрез обучението по предметите от културно-образователната област „Обществени науки и ГО”, като на начален етап това са *Роден край, Околен свят, Човек и общество*; на прогимназиален етап – *История и цивилизация, География и икономика*, а от VIII до XII клас предметният цикъл „Философия” е съставен от дисциплините *Психология и логика, Етика и право, Философия*. Обучението по предмета *ГО*, включено от автора на дисертацията в обекта на изследването му, се осъществява в XI–XII клас.

Информацията, която се получава от ученици и учители по канала на обратната връзка и се съдържа във втората глава на дисертацията, свидетелства, че ползваните от докторантката социално-педагогически инструменти за стимулиране на гражданското самосъзнание у юношите са надеждни средства за постигане на поставената в началото на изследването цел. А това означава, че е намерен начин, верен път за превръщане на ГО в действително привлекателна учебна дисциплина.

В автореферата, включен към документацията във връзка със защитата, е

представено основното съдържание на дисертационния труд. Авторската справка за научните приноси, които се съдържат в труда и са лично дело на дисертантката, е твърде пространна (поместена е в края на автореферата на работата). По-синтезирано изразени, те могат да се сведат до следните три пункта:

1. Разглеждайки обучението по културно-образователната област „Философия и гражданско образование” в развитие, проучвайки международния опит и българските традиции в това отношение, докторантката съставя исторически очерк на това образование, разкрива негови характерни особености, специфични за различни европейски страни и за САЩ, и същевременно представя в ярка светлина реалното му състояние у нас сега, ползвайки за целта данни и от собственото си емпирично проучване. За такъв принос става дума предимно в първа глава на труда.

2. Творчески ползвайки синергетичния метод моделиране, авторът на дисертационния труд разработва два взаимосвързани иновативни образователни модела, стимулиращи гражданското самосъзнание: дискуссионен клуб „Млад философ” и двуезична миниенциклопедия по ГО, като посочва и условията за ефективното им функциониране и развитие (с. 91, 92 и др.). Това е принос и с безспорно практическо значение (по-пълно е отразен във втората глава на дисертацията).

3. В резултат на цялостното изследване се установява, че прякото участие на учениците в дискуссионния клуб и работата им по двуезичната енциклопедия (на български и английски език) със социалната подкрепа на учителите са надеждни фактори за развитие в правилна посока не само на гражданското самосъзнание, но също така на комуникативните способности и креативността им. Плодотворна и с висока социална стойност е идеята на автора на труда за изграждане на „вътреучилищно гражданско общество”, което би могло да бъде образец (модел) за такова общество и върху по-широка основа. Всичко това свидетелства недвусмислено за голямата социално-педагогическа значимост на дейността, към която се е ориентирала младата изследователка.

По темата на дисертацията си П. Кършакова-Каменова е публикувала 4 научни статии. Поместени са: 1 в реномираното сп. „Педагогика” (2017, кн. 8) и 3 в сборници с материали – от две научни конференции (2018) и от една кръгла маса (2016).

При внимателно четене на рецензирания труд прави впечатление, че в него явно

доминира количественият анализ за сметка на качествения. Зад изобилие от процентни числа, графичен материал и абстрактни схеми липсват конкретни млади хора с реалните им емоционални преживявания и чувства, настроения и действителни (не декларирани) отношения към света. И това важи сега за почти всички съвременни научни проучвания в сферата на хуманитаристиката, включително в педагогиката и психологията, гдето формални методи, ползвани за количествен анализ свирят първа цигулка и държат под сурдинка съдържателните методи и качествения анализ, даващи възможност да се вникне наистина в човешката психика и духовност с оглед изменения в желана положителна посока.

В дисертацията на с . 109 пише: „Няма съществени различия по отношение отговорите на момичета и момчета.” На очи обаче е трудно и в много случаи невъзможно да се определи едно различие дали е съществено или несъществено. Само прилагайки метод от математическата статистика (или „критерий за различие”), бихме могли с научна точност да квалифицираме дадено различие между процентни числа или други величини като значимо или незначимо, респ. съществено или несъществено. За да се откриват различни по характер и сила корелации между изучавани явления, предмети, техни признаци, за да се установяват („извеждат”) фактори, обуславящи интересуващи изследователя връзки, процеси, явления и т. н., е необходимо да се прилагат методи от математическата статистика – корелационен анализ, факторен анализ и др., с което се повишава качеството на научното проучване.

Във връзка с методиката и технологията на научното изследване възниква и следният принципен въпрос: Може ли да сме сигурни в истинността на отговорите на всички обхванати в проучването юноши, след като в автореферата на дисертацията е отбелязано: „От провинцията учениците са анкетирани в електронен вариант, а в столицата лично” (с. 22)? Доколкото главната ценност в науката е *истината*, поставеният тук въпрос не е маловажен.

В дисертацията липсват наименования на някои таблици (с. 46, 47-48 и фиг. 3 на с. 32-33). Допуснати са отделни изречения или формулировки, които са неясни или са просто неприемливи. Такива са например „Котката нямаше да хваща мишката, а да

издрасква собствените си очи.” (с. 17); „Именно поведението е ключовият фактор, който определя активността на юношата и регулира неговото отношение към себе си, към другите хора и света” (с. 27) и др. В интерес на истината отбелязвам, че подобни формулировки се срещат съвсем рядко.

И двете основни части (означени „глави”) на труда се нуждаят от по-голяма целенасоченост при изложението. Повече яснота е необходима при представянето на авторски тези и хипотези. Работата страда от прекомерна парцелизация, т. е. делене на прекомерно много дребни и по-дребни части със съответни подзаглавия, подподзаглавия и т. н., при което се губи главната *червена нишка*.

В **заключение**, цялостната ми преценка за разработката на тема „Стимулиране на гражданското самосъзнание на учениците...” е стимулиращо положителна. Като поставям главното ударение върху изтъкнатите вече приноси на разглеждания труд и като отчитам обстоятелството, че авторът на работата има вече четири публикации във връзка с темата на своята дисертация, считам, че Перуника Косева КЪРШАКОВА-КАМЕНОВА заслужава да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „Доктор” по научната специалност „Теория на възпитанието и дидактика”.

София, 6 май 2019 г.

Рецензент – проф. Любен ДЕСЕВ